INNOVATSION FAOLIYATNI MOLIYALASHTIRISHDA MABLAG‘LARDAN SAMARALI FOYDALANISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI

Niyazova Xilola Shavkatovna
Toshkent xalqaro universiteti
mustaqil tadqiqotchisi
xilolaniyazova15@gmail.com
https://orcid.org/0009-0000-0459-4908

Annotatsiya. Mazkur tezisda innovatsion faoliyatni moliyalashtirishda ajratilgan mablag‘lardan samarali foydalanishning ustuvor yo‘nalishlari tadqiq etilgan. Innovatsion faoliyatni moliyalashtirish samaradorligini oshirishda moliyaviy resurslarni natijadorlik mezonlari asosida taqsimlash, moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish, davlat va xususiy kapitalni uyg‘unlashtirish, bosqichma-bosqich moliyalashtirish hamda monitoring va baholash tizimini takomillashtirishning ahamiyati asoslangan. Shuningdek, moliyaviy resurslarning innovatsion va iqtisodiy natijalarga aylanish darajasini oshirishga qaratilgan amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: innovatsion faoliyat, moliyalashtirish, moliyaviy resurslar, samaradorlik, innovatsion loyiha, natijadorlik, davlat moliyalashtirishi, xususiy kapital, monitoring, moliyaviy resurslarni taqsimlash.

Innovatsion faoliyatni rivojlantirish zamonaviy iqtisodiyotda ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar yaratishning muhim omillaridan hisoblanadi. Biroq innovatsion rivojlanish uchun ajratilayotgan moliyaviy resurslarning hajmini oshirishning o‘zi yetarli emas. Mablag‘larning qaysi yo‘nalishlarga sarflanishi, ularning innovatsion natijaga aylanish darajasi va ajratilgan resurslar evaziga qanday iqtisodiy samara olinayotgani moliyalashtirish samaradorligini belgilovchi asosiy masalalardan biridir.

So‘nggi yillarda innovatsion investitsiyalarni moliyalashtirish sharoitining murakkablashuvi mablag‘lardan samarali foydalanish masalasining dolzarbligini yanada oshirmoqda. WIPOning 2025-yilgi Global Innovation Index hisobotida global ilmiy-tadqiqot xarajatlari o‘sish sur’ati sekinlashgani, venchur kapital bozorida esa dastlabki bosqichdagi moliyalashtirishga nisbatan investorlarning ehtiyotkorligi saqlanib qolayotgani qayd etilgan [1]. Bunday sharoitda mavjud moliyaviy resurslarni ustuvor innovatsion yo‘nalishlarga samarali taqsimlash alohida ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli mazkur tadqiqotning maqsadi innovatsion faoliyatni moliyalashtirishda mablag‘lardan samarali foydalanishning asosiy yo‘nalishlarini

aniqlash hamda moliyaviy resurslarning innovatsion natijadorligini oshirishga qaratilgan amaliy takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

OECDning 2025-yilgi Science, Technology and Innovation Outlook hisobotida davlat tomonidan biznesning ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash instrumentlari tarkibida sezilarli o‘zgarishlar yuz bergani ko‘rsatilgan. Xususan, 2022-yilda OECDning 38 a’zo mamlakatidan 32 tasi biznesning R&D xarajatlariga soliq imtiyozlarini qo‘llagan, bunday imtiyozlar biznes R&D faoliyatiga jami davlat ko‘magining qariyb 56 foizini tashkil etgan. 2006-yilda ushbu ulush 35 foiz bo‘lgan [2]. Mazkur holat moliyalashtirish samaradorligini oshirishda faqat bevosita budjet mablag‘lari emas, balki turli moliyaviy rag‘batlantirish instrumentlaridan foydalanish zarurligini ko‘rsatadi.

Yevropa Komissiyasining 2025-yilgi European Innovation Scoreboard hisobotida innovatsion tizimlar samaradorligini baholashda moliyalashtirish va qo‘llab-quvvatlash alohida tarkibiy yo‘nalish sifatida ko‘rib chiqiladi. Hisobot davlat va xususiy moliyalashtirishning mavjudligi bilan bir qatorda, ularning real innovatsion natijalarga ta’sirini ham baholash zarurligini ko‘rsatadi [3]. Bu esa mablag‘lardan samarali foydalanish masalasini innovatsion natijadorlik ko‘rsatkichlari bilan bog‘lash zaruratini asoslaydi.

OECDning 2026-yilgi tahlillarida davlat R&D xarajatlarining samaradorligini oshirish uchun natijadorlikka asoslangan moliyalashtirish, ta’sirni baholash, davriy monitoring va xususiy investitsiyalarni rag‘batlantirish kabi mexanizmlar muhimligi qayd etilgan [4]. Ayniqsa, davlat budjetlariga bosim kuchaygan sharoitda moliyaviy resurslarning hajmini ko‘paytirishdan ko‘ra mavjud mablag‘larning iqtisodiy va innovatsion qaytimini oshirish ustuvor vazifaga aylanmoqda.

Innovatsion faoliyatni moliyalashtirishda mablag‘lardan samarali foydalanish, birinchi navbatda, moliyaviy resurslarni strategik ustuvorliklar asosida taqsimlashni talab qiladi. Bunda innovatsion loyihalarni moliyalashtirish faqat loyiha tashabbuskorining talabiga ko‘ra emas, balki texnologik salohiyat, tijoratlashtirish imkoniyati, iqtisodiy va ijtimoiy samara hamda xususiy kapitalni jalb qilish qobiliyati kabi mezonlar asosida amalga oshirilishi maqsadga muvofiq.

Mablag‘lardan samarali foydalanishning ikkinchi ustuvor yo‘nalishi moliyalashtirishni natijadorlik bilan bog‘lashdan iborat. Amaliyotda innovatsion loyiha uchun mablag‘ ajratilgandan so‘ng asosiy e’tibor mablag‘larning o‘zlashtirilish darajasiga qaratilishi mumkin. Biroq mablag‘ning to‘liq o‘zlashtirilishi uning samarali sarflanganini anglatmaydi. Shu sababli moliyalashtirish samaradorligini yaratilgan prototiplar, yangi texnologiyalar, patentlar, tijoratlashtirilgan ishlanmalar, innovatsion mahsulotlar savdosi va jalb qilingan qo‘shimcha xususiy investitsiyalar kabi natijalar orqali baholash lozim.

Uchinchi ustuvor yo‘nalish bosqichma-bosqich moliyalashtirish mexanizmini keng qo‘llashdir. Innovatsion loyiha uchun talab qilinadigan mablag‘larni bir vaqtning o‘zida to‘liq ajratish moliyaviy riskni oshiradi. Buning o‘rniga moliyalashtirish hajmini loyiha bosqichlari va erishilgan natijalar bilan bog‘lash maqsadga muvofiq. Masalan, dastlab ilmiy g‘oyaning texnologik imkoniyati baholanadi, keyingi mablag‘ prototip yaratilganidan, undan keyingi moliyalashtirish esa sinov va tijoratlashtirish mezonlari bajarilganidan so‘ng ajratilishi mumkin.

To‘rtinchi yo‘nalish moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish bilan bog‘liq. Innovatsion faoliyatni faqat davlat mablag‘lari yoki bank kreditlari hisobiga moliyalashtirish moliyaviy risklarning bir manbada konsentratsiyalashuviga olib keladi. Davlat mablag‘lari, grantlar, korxona mablag‘lari, venchur kapital, xususiy investitsiyalar va qarz resurslarini o‘zaro uyg‘unlashtirish loyiha uchun yanada barqaror moliyaviy baza yaratadi.

Bunda davlat mablag‘larining vazifasi xususiy moliyalashtirishni to‘liq almashtirish emas, balki xususiy investorlarning riskini kamaytirish va qo‘shimcha kapitalni jalb qilishga xizmat qilishi lozim. Mazkur yondashuv ayniqsa innovatsion loyihalarning yuqori riskli dastlabki bosqichlarida muhim hisoblanadi.

Beshinchi ustuvor yo‘nalish moliyalashtirilgan loyihalar ustidan doimiy monitoring va post-loyiha baholash mexanizmini takomillashtirishdir. Innovatsion loyiha yakunlanganidan so‘ng uning faqat moliyaviy hisobotlarini emas, balki yaratilgan texnologiya, bozor natijasi, yangi ish o‘rinlari, eksport, xususiy kapital jalb etilishi va boshqa real iqtisodiy natijalarini ham baholash zarur.

Monitoring natijalari kelgusidagi moliyalashtirish qarorlariga integratsiya qilinishi kerak. Yuqori natijadorlik ko‘rsatgan loyihalar va moliyalashtirish mexanizmlari keyingi dasturlarda kengaytirilishi, samarasiz yo‘nalishlarda esa moliyalashtirish shartlari qayta ko‘rib chiqilishi lozim. Bunday tizim davlat va xususiy moliyaviy resurslarning natijadorligini muntazam oshirib borish imkonini beradi.

Mablag‘lardan samarali foydalanishning yana bir yo‘nalishi ma’muriy xarajatlarni qisqartirish va moliyalashtirish jarayonlarini raqamlashtirishdan iborat. Innovatsion loyihalarni tanlash, arizalarni baholash, mablag‘ ajratish, hisobotlarni qabul qilish va natijalarni monitoring qilishning raqamli platformalar orqali amalga oshirilishi moliyalashtirish jarayonining shaffofligini oshirish va vaqt xarajatlarini kamaytirish imkonini beradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, innovatsion faoliyatni moliyalashtirish samaradorligi faqat mablag‘ miqdori bilan emas, balki uning qaysi loyiha va bosqichga, qanday shartlarda hamda qanday natijaviy mezonlar asosida ajratilganligi bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan mablag‘lardan samarali foydalanish mexanizmi “tanlash – moliyalashtirish – monitoring – natijani baholash – qayta moliyalashtirish” tamoyiliga asoslanishi maqsadga muvofiq.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda mablag‘larni ustuvor yo‘nalishlarga taqsimlashning yagona mezonlar tizimini shakllantirish lozim. Ikkinchidan, moliyalashtirish hajmini loyihaning real natijaviy ko‘rsatkichlari bilan bog‘lash va bosqichma-bosqich moliyalashtirish tizimini keng qo‘llash zarur. Uchinchidan, davlat mablag‘lari hisobiga moliyalashtiriladigan loyihalarda xususiy kapital jalb etilishi qo‘shimcha samaradorlik mezoni sifatida belgilanishi maqsadga muvofiq. To‘rtinchidan, innovatsion loyihalarning yakuniy natijalarini baholashda mablag‘larning o‘zlashtirilish darajasidan tashqari tijoratlashtirish, innovatsion mahsulot hajmi, eksport va qo‘shimcha qiymat ko‘rsatkichlarini ham hisobga olish lozim. Beshinchidan, moliyalashtirish dasturlari bo‘yicha muntazam post-loyiha baholash tizimini joriy qilish zarur.

Umuman olganda, innovatsion faoliyatni moliyalashtirishda mablag‘lardan samarali foydalanishni ta’minlash uchun resurslarni ko‘paytirishga qaratilgan yondashuvdan natijadorlikka asoslangan moliyalashtirish modeliga bosqichma-bosqich o‘tish talab etiladi. Bunda moliyaviy resurslar innovatsion g‘oyani qo‘llab-quvvatlash vositasigina emas, balki aniq texnologik va iqtisodiy natijalarni shakllantiruvchi resurs sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

[1] World Intellectual Property Organization. *Global Innovation Index 2025: Innovation at a Crossroads*. — Geneva: WIPO, 2025. — URL: https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4807

[2] OECD. *OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2025: Driving Change in a Shifting Landscape*. — Paris: OECD Publishing, 2025. — URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-science-technology-and-innovation-outlook-2025_5fe57b90-en.html

[3] European Commission. *European Innovation Scoreboard 2025*. — Brussels: Directorate-General for Research and Innovation, 2025. — URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/knowledge-publications-tools-and-data/publications/all-publications/european-innovation-scoreboard-2025_en

[4] OECD. *Research and Development // Restoring Public Finances*. — Paris: OECD Publishing, 2026. — URL: https://www.oecd.org/en/publications/restoring-public-finances_fbcf9161-en/full-report/research-and-development_5936512a.html